

Андрій ДАХНІЙ

АВЕРИНЦЕВ, ВІДЕНЬ, SPITALGASSE

або урок відкритості на тлі австрійського досвіду

“Предмет мій настільки більший за мене самого...”

Ось цитата з аверинцевського вступу до публікації добірки матеріалів В.С. Соловйова в "Новом мире": "Мій предмет настільки більший за мене самого, що не тільки ганити, а й нахвалювати було б зухвальством непростимим..." Ці слова я навів через дві причини: по-перше, вони, як на мене, дуже характерні для Сергія Сергійовича, так би мовити, в його стилі; по-друге, вони можуть мені самому послугувати певним зразком своєрідного варіанта феноменологічного "епохе" - принаймні, я також хотів би, де можливо, утриматись од оціночних суджень, зокрема, "пафосних інтонацій", кажучи про Сергія Сергійовича, бо також вважаю свій предмет набагато більшим за себе.

До написання цих рядків мене спонукали дві - по суті, ще зовсім недавні - зустрічі. Саме двічі в житті мені випала честь бачити Аверинцева і з ним розмовляти - 10 травня 2001 -го та 24 січня 2002-го. Обидва рази означені нагоди траплялися у Відні, в інституті славістики - це на Spitalgasse, не надто далеко від Швергкідкігакке, де розміщується інститут філософії, куди, властиво, обидва рази мене приводили справи; отож, я вирішив скористатися зручною нагодою побачитися з майстром. Уже "заднім числом" розумію, що це були останні такі можливості. На схилі років майстер здебільшого мешкав у Відні², і саме з Аверинцевим того прикінцевого періоду його життя мені й судилося познайомитися.

Від першої зустрічі, значно тривалішої, а відтак - вагомішої, у мене залишилися розмова, записана на диктофон (утім, на жаль, далеко не все там вдалося "розшифрувати"), а також занотовані Аверинцевим власноруч у моєму блокноті адреси - віденська та московська (візитних карток він не мав), від другої - лише його автограф (до речі, старослов'янською) у книзі "София-Логос". Проте, крім цих матеріальних "свідчень", в пам'яті збереглося щось

не менш важливе - враження від того, як він говорив (здається, таким тихим, делікатним голосом ніколи не можна було не те що сваритися - говорити на підвищених тонах), як він слухав (жодного разу не перебив, і здалося, що у своєму житті він ніколи нікого не перебивав і завжди дослуховував до кінця), нарешті, як він рухався (не можу, скажімо, забути, як він, сутулячись, у зворушливо-інтелігентній манері пропускав уперед, і наскільки це було для нього органічно)...

Втім, про все по порядку. Означеному особистому знайомству передувало знайомство, як заведено говорити в таких випадках, заочне - інакше й бути не могло: бажання особистого контакту стало якраз наслідком цього заочного знайомства.

Однак - на свій сором - мушу зізнатися, що це заочне знайомство розпочиналося для мене не з читання академічних праць Сергія Сергійовича, а з... періодики 80-х років минулого століття. Саме в час бурхливого і масового зацікавлення темами, які впродовж тривалого часу "табуювалися", а відтак - внаслідок компенсаторного чинника - викликали, без перебільшень, грандіозний інтерес у тодішньому радянському суспільстві (згадаймо неймовірні накладі розмаїтих періодичних видань), вряди-годи я натрапляв на вельми тверезі й збалансовані судження, які, здавалося б, не зачіпаються загальною атмосферою ейфорії та сенсаційності. Хоч би там що, а з якогось часу, коли мені вдавалося знаходити прізвище "Аверинцев", останнє ніби магічно спрацьовувало і я з жадібністю читав відповідний матеріал чи бодай окреме судження, знаючи, втім, що читати потрібно неквапливо і дуже вдумливо.

Навіть із невеликих фрагментів інтерв'ю чи із реплік у рамках тих чи тих дискусій поставала людина, яка дуже точно і ясно, я ще додав би - філологічно вивірено - висловлювалася, а при цьому володіла унікальною ерудицією, неухильною логікою та дивовижним відчуттям реальності: скажімо, в одному з таких виступів йшлося, серед іншого, про те, що час політиків, які пропонують "судження на межовому щаблі абстрактності", невідворотно минає і настає черга тих людей, які будуть спроможними запропонувати "предметні рішення для предметних проблем"³.

Енциклопедист-просвітник

Тільки згодом я почав знайомитися з академічним доробком майстра: як і багато інших гуманітаріїв, та й не тільки гуманітаріїв, відкрив для себе його (тепер уже "класичні") статті - зокрема, ті, що

вміщувалися у п'ятому томі "Философской энциклопедии», у "Философском энциклопедическом словаре», врешті, в «Мифологическом словаре», читав його публікації у наукових журналах, врешті, деякі з його монографій. За винятком останніх, які присвячувалися, головним чином, проблемам, що становили для Аверинцева безпосередній науковий інтерес (йшлося передовсім, ясна річ, про візантистику чи, кажучи ширше, пізню античність і середньовіччя), Сергій Сергійович поставав для мене - більшою чи меншою мірою - як *просвітник*, тобто як людина, котра прагне доносити до відома читачів ті дані й таку їхню інтерпретацію, які не мали б нічого спільного з існуючою кон'юнктурою (байдуже, чи йшлося про кон'юнктуру суспільно-політичну - ідеологічний тиск так званих «застійних» років⁴, а чи про кон'юнктуру, так би мовити, інтелектуальну, себто продиктовану віяннями інтелектуальної моди - візьмімо хоча б атмосферу ціннісного релятивізму 90-х років XX століття).

Як на мене, Аверинцев ніколи не відмовлявся від просвітницьких намірів. На користь такого - «просвітницького» - тлумачення свідчить, на мій погляд, щонайменше такий аргумент. У своїй відомій статті «Два народження європейського раціоналізму»⁵, кажучи про специфіку руху просвітництва (античного й новочасного) як процесу розповсюдження знань для щонайширших верств суспільства і дошукуючись при цьому - у такій звичній для нього манері - етимологічних коренів поняття *енциклопедія*, автор підкреслює синтетичність цього слова - тобто наголошує, з одного боку, на повноті, завершеності й широкій доступності («енкикліос»), а з іншого боку, і це не менш важливо, на вихованні, культурі («пайдея»). Зважаючи на кількість написаного Аверинцевим в енциклопедичному «жанрі», важко заперечити, щоб оцей другий чинник ним не усвідомлювався б: «пайдея» була для вченого напрочуд важлива!

“Кабінетна людина” і дух часу

Для мене Аверинцев був цікавий і як філолог, і як літературознавець, і як історик культури, і як перекладач, і як поет, і, зрештою, як історик філософії (це, власне, мій фах), і всі ці його досягнення я в міру своїх скромних сил намагався засвоювати, та все ж особливо цікавими були для мене його думки, в яких він поставав як наш критичний сучасник, судження, що торкалися сьогодення, хоч як парадоксально це звучить стосовно людини, яка передовсім займалася історією.

Справді, "переключення" на ті сфери, які безпосередньо не торкалися його наукової роботи, давалося Аверинцеву не так уже й легко: принаймні, він сам зізнався: "...я людина, що називається, кабінетна⁶". Ще одне його висловлювання, яке доповнює наведену щойно самоідентифікацію характеристикою процесу "переключення": "Невиправно кабінетна людина із внутрішнім зусиллям відриває погляд від книги, щоб подивитися прямо в очі своєму сучасникові...⁷".

Але саме тоді, коли відбувалося це "відривання", Аверинцев висловлював думки, які мені й досі видаються не менш глибокими і зваженими, ніж ті, що стосувалися безпосередньо наукових матерій.

Зокрема, там йшлося про специфічні ознаки нашого часу: його безтямність, його тяжіння до спрощень, односторонностей, відсутність почуття міри та дефіцит бажання осмислювати те, що відбувається. Сергій Сергійович говорив про "ситуацію обвалу", в якій, за його словами, ми перебуваємо приблизно з 60-х років ХVІІІ століття⁸, про "демонтаж усіх культурних ієрархій⁹", про вивітрення значущості, втрату тих часів, "коли все у людському світі щось означало¹⁰", врешті-решт, про кризу всього "гуманітарного", яка "пов'язана з антропологічною кризою, яку переживає нині все людство¹¹". Він і справді дуже гостро відчував ностальгію за значущістю і водночас боровся за останню, як боровся за мораль, він дуже тонко збагнув, що тоді, "коли все можна... якраз тому нічого не треба¹²". І хоч Аверинцева непокоїло й бентежило, скажімо, що тепер дуже рідко трапляється "постійність поглядів у рамках одного життя¹³", все ж набагато більше його турбувала, наприклад, та обставина, що сьогодні проблеми душі тлумачаться радше лише як проблеми психіки, які можна розв'язати за допомогою психотерапевтичних засобів, відтак уможливорюється ситуація, коли "Фройдіві дається останнє слово в екзистенціальних питаннях¹⁴". Крім усього іншого, Сергій Сергійович не без жалю констатував зникнення почуття гумору - як наслідок зникнення серйозності, його бентежила втрата сучасниками відповідальності у ставленні до слова¹⁵, домінування довільності і фривольності, і в цьому зв'язку він наводив слова Клеменса Брентано, який радив не грати зі словом "через ту причину, чому не можна грати з хлібом¹⁶".

У цих "діагностичних" спробах незримо відчувалася присутність тієї європейської культури, яку він так добре знав і тонко досліджував. Аверинцев завжди дбав про якомога ширшу перспективу і повсякчас намагався позбуватися "історичного

провінціалізму¹⁷" (чому допомагали не лише М.М. Бахтін - з його концепцією "великого часу" - чи, скажімо, К. С. Льюїс - з його тезою про неминучу "сліпоту" кожної окремої епохи, - а й уся та багатюща спадщина європейської культури, яку Аверинцев так уважно й нюансовано засвоював, тим самим уберігаючи нас од означеної небезпеки). До того ж він виходив з тієї підставової позиції, що "підтакувати сучасності недобре, просто негарно"¹⁸.

Травнева розмова дві тисячі першого

Саме обговорення тематики сучасності було центральним моментом тієї пам'ятної для мене розмови, що відбулася 10 травня 2001 року в кабінеті Аверинцева в інституті славістики Віденського університету. Коли я розпочав з того, що знайомство із його поглядами інспірувалося для мене газетними й журнальними публікаціями, зокрема інтерв'ю, Сергій Сергійович з деяким розчаруванням зазначив: "Інтерв'ю - річ ненадійна". Коли на цю репліку я відповів, що, вочевидь, Сергій Сергійович дотримується схожої точки зору на інтерв'ю, яку свого часу висловлював Мартін Гайдеггер, він погодився і, попередню згадавши про свою доповідь у Віденській Академії наук ("Zur Humorlosigkeit des Zeitgeistes")¹⁹, торкнувся специфіки медіального світу - його агресивності, покvapливості, тяжіння до спрощень... Ось слова, сказані Сергієм Сергійовичем (і зафіксовані на моєму диктофоні): "Мене дуже лякає, наприклад, що під час телевізійних бесід навіть із людьми, які - справедливо, з моєї точки зору чи з моєї точки зору зовсім не справедливо, але так чи інакше - становлять предмет пошанування і певною мірою культу в медіальному світі, то навіть їх, коли вони намагаються висловити фразу трохи довшу і з якимось складнішим синтаксисом, то навіть їх обривають посередині фрази... Мені завжди здається, що найцікавішими є фрази, всередині яких стоїть щось на кшталт крапки з комою, або "але" і так далі. Мені здається, що отримують несправедливу перевагу всі однолінійні думки... А фрази з обрубаними "але" - це знак того, що мислення припиняється²⁰. Між іншим, колись - із цілком інших причин - зі мною так само чинили радянські редактори - вони дуже полюбили викреслити все, що містилося у фразі після "але". Але здається, що тепер - за цілком інших обставин - подібне практикується у цивілізації ліберальній".

Тобто Аверинцев добре бачив, що, за всієї принципової несхожості між собою, і "парадигма Орвелла", і "парадигма Гакслі"²¹

володіють несподіваною здатністю зближуватися, принаймні в сенсі тяжіння до односторонностей, ба навіть до примітивізації. Першопричиною цих процесів майстер вважав втрату сучасною людиною відчуття вкоріненості, відчуття приналежності до традиції, незмогу знаходити в останній ґрунт, точку опори для повноцінного існування.

Ось ще один аверинцевський пасаж із тієї розмови, що відбулася 10 травня 2001 року у Віденському інституті славістики: "Шануй отця свого", тобто шануй - не означає: думай про батьків лише як про бездоганних істот, які насправді не завжди такі... рахуйся немовби з тим, що без них тебе не було б і ти не міг би, наприклад, розмірковувати зверхньо про те, які вони були неправильні... Те саме стосується авторів, яких ми читали і без яких нас не було б. Пишучи про мислителів, письменників, літераторів і т.д., я не примушую себе до жодної некритичної нотки, але я виходжу з того, що вони більші за мене... я ще під питанням; я можу ставити їм запитання, але я повинен пам'ятати, що я під питанням. Повинно бути якесь відчуття пропорцій, і в цьому відчутті пропорцій критикуєш себе..."

Думаю, висловлю доволі розповсюджене міркування: дивовижне відчуття пропорцій, напрочуд відповідальне ставлення до слова, незмінна логіка викладу, якийсь інтелектуальний естетизм - всі ці риси формувалися в Аверинцеві не лише завдяки певним особливостям його характеру, скажімо, схильності до педантизму (про це дещо згодом), а передовсім класичною філологією, а відтак - класичною культурою, класичним стилем мислення²².

Не можу не пригадати ще одного епізоду того пам'ятного для мене травневого дня: перед нашою з Аверинцевим розмовою, поки я чекав біля його кабінету, один із його студентів, італієць, сказав про нього по-німецьки коротку фразу: "Er ist ein Genie". Вагу цього висловлювання можна оцінити, звернувши увагу на те, що сучасна молодь взагалі не надто схильна до пафосу та перебільшень. А ще пам'ятаю студентку, яка прийшла до професора на якихось п'ять хвилин - отримати консультацію, втім, вона була не сама - у супроводі маленького синочка, який лежав у візку. "Як його звати?" - поцікавився Сергій Сергійович. "Вольфганг" - відповіла студентка. "Прекрасне ім'я, прекрасне, і все ж він кращий, ніж його ім'я", - була репліка професора. Все це відбувалося, отже, 10 травня 2001 року. А трохи більше, ніж через півроку, мені знову випала нагода побувати у Відні...

Остання зустріч

Відень, 24 січня 2002 року. І знову інститут славістики на Spitalgasse. Втім, ця остання зустріч виявилася досить короткою - я тільки й мав можливість, що поспілкуватися дорогою - із Spitalgasse до району Votivkirche, де ми і розійшлися (Аверинцев кудись квапився). Втім, за цей час мені ще поталанило почути немало цікавого й отримати ось той старослов'янський автограф, про який ішлося на початку.

Виходячи з аудиторії, де він щойно німецькою мовою читав лекцію (про головні постаті та напрями російської літератури XX століття) і проходячи коридором повз вивішену карту Москви, Сергій Сергійович зупинився, щоб показати мені, в якому районі міста він мешкає (принцип вкоріненості таки багато для нього важив!). Потім Аверинцев ще зайшов до свого кабінету, щоб одягнути пальто - до речі, робив він це із значними труднощами, і мені довелося йому допомогти. Ще я помітив, що "опечатка" у написанні його прізвища біля дверей його кабінету, про яку я наважився сказати йому ще минулого разу, залишилася невиправленою (тоді, в травні 2001-го, він сказав, що знає про це перекручення, але в січні 2002-го все залишилося по-старому: "Avernitsev").

Зрозуміло, були речі, на які цей тихий чоловік не зважав, сприймав як несуттєві, хоча добре їх помічав. Це відбувалося, вочевидь, і через те, що тоді, коли "настав нарешті час давати відповідь" і коли у нього з'явилося відчуття, що "ще нічого-нічого не зроблено, навіть не почато" [це у Аверинцева?! - А.Д.], а часу залишилося небагато²³, такі речі втрачають вагомість, та й взагалі - він прекрасно вмів відрізняти головне від другорядного.

Отож ми вийшли до затишного дворику Hof 4, в який Аверинцев декілька років поспіль виходив після занять... А потім була та, доволі фрагментарна, розмова, про яку я згадав на початку. Стосувалася вона здебільшого тих цікавинок, які траплялися на нашому шляху, які викликали у майстра такий жвавий інтерес...

Відкритість до Іншого

Я не мав честі належати до людей, які знали Сергія Сергійовича близько, тому наважуся говорити лише про свої особисті враження від досить нетривалого спілкування з ним. Так от, Аверинцев видався мені людиною, яка зберігала дивовижну, якусь мало не дитячу

допитливість до всього, що його оточувало: здавалося, кожна вулиця, кожна площа, кожна церква, які траплялися нам, коли ми йшли Віднем, була йому відома. Скажімо, він розповідав про вежу - доволі похмуру будівлю - у дворіку інституту славістики - що це -

Narrenturm*. і що буцімто тут живуть Geister** (до речі, звичкою Аверинцева було неперекладання тих чи інших німецьких словечок; так він, наскільки я бачив, чинив на заняттях, принаймні, на тому семінарі для русистів - присвяченому Вяч. Іванову, - який я відвідав у травні 2001-го). Він знав, що у Dreifaltigkeitskirche*** - церкві, яку він щодня минав, ідучи на роботу, свого часу відспівували Бетговена і Шуберта, він знав, що Rooseveltplatz. перш ніж набути теперішньої назви, спочатку була Maximilianplatz. а в роки аншлюсу - Goringplatz. До речі, свого часу аверинцевська допитливість зіграла з ним злий жарт: він з іронією згадував випадок, який трапився ще за радянських часів, коли, шукаючи у Відні церкву Maria am Gestade. він заблукав, і дехто із членів делегації вже побоювався, що Аверинцев попросить... політичного приюту.

Про його допитливість свідчило для мене й те, як після виснажливих кількогодинних занять, прийому студентів і нашої бесіди (того ж таки 10 травня 2001-го) він не проминув книгарні, при цьому напівжартома згадав заповідь для інтелектуалів, яка стосується книгарень: "Не прохось мимо!"

Мені вже доводилося наводити слова про любов Сергія Сергійовича до Австрії (про це - у своєрідний спосіб - свідчило, як на мене, аверинцевське зацікавлення Георгом Траклем - симптоматичною є вже сама назва цієї роботи²⁴). Він любив її, кажучи словами Достоевського, "священні камені", усвідомлював, що музика Моцарта чи Бетговена цим каменям "першопочатково належить"²⁵. Водночас деякі риси сучасних австрійців йому не подобалися, і він про це із прикрістю говорив. Скажімо, коли у пресі піднімалася хвиля радикальної критики фашизму чи націонал-соціалізму, то жертвами при цьому нерідко виявлялися такі постаті, як... Бетговен. "Це ганьба! Австрія — задвірки Європи! Як ми ще можемо говорити про якихось авторитарних, тоталітарних Бетговенів! Який Бетговен?! Це все - фашизм, націонал-соціалізм!" "І ніхто не скаже, як скажуть у Франції: „C'est pas vrai".

* вежа блязнів (нім.)

** духи (нім.)

*** церква Святої Трійці (нім.)

Він неймовірно багато знав, бо в нього майже до всього був інтерес, причому інтерес якнайжвавіший, інтерес непідробний (словосполучення, яке внаслідок надмірного вживання дещо "затерлося", але якщо в ці слова вкладати, як то кажуть, їхній первинний сенс, то вони будуть саме про Аверинцева). Цей інтерес - дивовижна річ - не вивітрювався з віком; і про все він говорив з такою захопленістю, пієтетом, що цьому позаздрили б навіть піднесено налаштовані юнаки доби романтизму.

Йому, як сказано, була властива неймовірна допитливість, причому вона органічно сусідила з забуванням будь-яких образ і несправедливостей. У цьому зв'язку пригадується одна подробиця, про яку Сергій Сергійович розповів під час тієї нашої травневої бесіди. Йшлося про плановане в кінці 60-х років видання з орієнтовною назвою "Сучасна західна філософія культури". Це мав бути двотомник із перекладами текстів західних мислителів і супровідних статей таких науковців, як О.П. Михайлов, П.П. Гайденок, власне, сам Аверинцев. Були вже зроблені і перша, і друга коректури..., а потім справу зупинили: причетних до цього видання звинуватили в "ідеологічному вредительстві". Якою була реакція Сергія Сергійовича? "Я сказав собі, що я даю собі півгодини на емоції з цього приводу, а потім думатиму про інші речі".

Це була дитяча допитливість справжнього вченого²⁶, невгаваючий інтерес до чужого, а рідкісне чуття слова допомагало йому занурюватися не лише у зміст і склад чужої культури, а й чужої мови...

Українська тема

...Почувши, що я мешкаю у Львові, Сергій Сергійович одразу згадав, що за часів Радянського Союзу у цій країні існували лише три кафедри класичної філології - крім Москви і Ленінграда, така була у Львові. При цьому Аверинцев зауважив, що жодного разу у Львові не був. Сказавши, що цю "прогалину" слід заповнити, я відразу зробив запрошення. Сергій Сергійович чемно подякував. Але по поверненні додому, занурившись у буденні клопоти, справою із запрошенням я не займався. Коли ж мені знову поталанило поспілкуватися з Аверинцевим у січні 2002-го, я нагадав про запрошення до Галичини, він начебто не відмовлявся, проте я зловив себе на думці, що додаткова подорож буде для Сергія Сергійовича, який, на мій суб'єктивний погляд, мав не надто здоровий вигляд.

обтяжливою. Хоч би там як, а побувати у Львові Аверинцеву так і не судилося. Шкода.

Втім, дякувати Богові, Аверинцев добре знав інший куточок України (назвати куточком столицю, можливо, не дуже звично - проте йдеться, звісно, про метафоричне значення цього слова). Здається, Київ він дуже любив, і мав тут багатьох шанувальників, про що, втім, мав би говорити хтось інший.

Смію лише припустити, що інтерес Аверинцева до України був обумовлений не в останню чергу генетичними обставинами. Зокрема, підчас першої нашої розмови Сергій Сергійович згадував, що його мама, напівукраїнка, коли його заколисувала, трішки співала йому щось українською, переважно на слова Шевченка²⁷, "... а вже пізніше, - згадував він у травні 2001-го, - коли мені можна було дорікнути за педантство, то мама мене дражнила: "Мій син - такий вчений, такий вчений... не каже "гудзик", а каже "пуговица». Також Сергій Сергійович згадував, що, за маминим же свідченням, в голодний час - відразу після громадянської війни - вона їздила з Підмосков'я (де, власне, виросла) в Україну... Крім того, майстер бездоганно цитував початок Шевченкової Катерини, причому у реченні "Кохайтеся, чорнобриві, та не з москалями...." останнє слово вимовляв з особливим притиском, і в цьому відчувалася якась пустування. Водночас не без самоіронії згадував якийсь свій лінгвістичний ляпсус (втім, не пам'ятаю, який саме), коли під час вручення йому ступеня *HONORIS CAUSA* Києво-Могилянської академії він перед самісіньким виступом спробував сказати щось подячне українською. До речі, у згаданій промові просто вражає пасаж, де звучить вибачення росіянина за те, що він не володіє українською мовою²⁸.

Торкаючись речей, ближчих до безпосередніх наукових зацікавлень Аверинцева, не можу не згадати ту обставину, що, кажучи про того ж таки Соловйова, він не забував підкреслювати українське походження філософа²⁹, його спорідненість - по материнській лінії - з нашим Сковородою³⁰, а останнього при цьому, на відміну від достатньо авторитетних російських дослідників, на кшталт О.Ф. Лосева³¹ чи Г.Г. Шпета³², не зараховував до російських мислителів, наполегливо називаючи Григорія Савича "генієм України³³". Очевидно, для цього в Аверинцева, крім усього іншого, була надто розвинена здатність будь-які узагальнення робити дуже обережно та нюансовано. До того ж, як мені здається, тут не останню роль відіграє специфіка роботи історика (так, у своїй публікації -

"Глибокі корені спільності", - торкаючись Ясперсової концепції "осьового часу", яка в цілому сприймалася Аверинцевим дуже схвально, він усе ж зробив невелике застереження: "...Ясперс, будучи філософом, а не істориком, цілком природно і неминуче схематизував факти...³⁴"). Тобто там, де філософ з легкістю вдається до схематизації, історик, зважуючи багато даних, тяжіє до максимальної обережності. І все ж названий фактор - не найістотніший.

По-європейськи освічений, по-європейськи толерантний, Аверинцев ані на йоту не мав тих рис, яких, хоч як це прикро, і досі не позбавлений багато хто в російському інтелектуальному середовищі й перелічення яких, на превеликий жаль, сприймається вже як банальність: передовсім ідеться про деяке почуття зверхності щодо представників інших східнослов'янських народів, про такий собі комплекс "старшого брата", чи, властиво, "імперський синдром", що, зокрема, проявилось свого часу в дуже болісному сприйнятті факту розвалу ССРСР, а нині проявляється в пануванні неабиякої ностальгії за тими часами. Для Аверинцева розпад колись могутньої імперії був закономірним, невідворотним процесом³⁵, причому це аж ніяк не входило в суперечність із почуттями Сергія Сергійовича до батьківщини³⁶. Ось характерний фрагмент, який чітко та лаконічно засвідчує відповідну позицію Аверинцева (щоб не втрачалися деякі нюанси, наведу його мовою оригіналу): "...В Россию можно только верить", - процитувала при нашем расставании одна почтенная наследница первой эмиграции. "Ей нужнее, чтобы ее любили", - возразил я. Вера относится к "русской идее"; любовь - непосредственно к России. К реальности. Какая есть³⁷". Відчуття реальності, тверезе ставлення до неї, відразу до будь-яких форм утопізму, - ось що намагався сповідувати Аверинцев: "Не Платон, а його критичний учень Арістотель³⁸".

Замість висновку

У згаданій на самому початку передмові Аверинцев, серед іншого, говорив про властиву для В.С. Соловйова здатність до запозичень, перейнятливості до чужого (пов'язуючи їх, до речі, з особливостями російського генія як такого). Втім, щось, бодай віддалено, схоже дослідник Клеменс Брентано міг бачити й на прикладі німецьких романтиків. Однак важливіше інше: для Аверинцева ця риса перейнятливості, відкритості до Чужого, до

Іншого мала значення не лише як для науковця, який "із службового обов'язку" повинен у всьому прагнути об'єктивності і відтак фіксувати якісь найістотніші моменти у творчості того чи того автора, тієї чи тієї культури, ця риса для нього самого перетворювалася на щось суттєве в екзистенціальному плані, ставала домінуючою в його безпосередньому життєвому діянні³⁹. І навіть якби я не читав аверинцевських праць і не був знайомий з якимись його вихідними настановленнями, австрійського досвіду мені б виявилось достатньо.

¹ "Новый мир", 1989. №1, с.194 (в дужках дозволю собі відзначити цікаву закономірність: в "Новом мире", куди Аверинцев, як сам зізнавався в особистій бесіді, "за старою звичкою" носив свої доробки, його публікації з'являлись переважно у першому числі журналу (принаймні так було у №№1 за 1989, 1996, 2000 роки) – таке враження, що редактори в такий спосіб намагались ніби "задати тон" журналові на весь рік чи, радше, "підняти планку").

² Очевидно, йому було тут доволі затишно: "Я люблю Австрію, люблю її... старомодність." (Літературная газета, 17.05.1995, с.6).

³ Літературная газета, 25.09.1991, с.15.

⁴ Аверинцеву, скажімо, багато важило, щоб радянський читач – навіть за панування ідеологічно викривлених умов – отримав, наскільки тоді це було можливо, якомога об'єктивніші свідчення про інтелектуальне життя на Заході. Зокрема, він розумів, що якщо він не розповість вітчизняному читачеві, припустімо, про неотоміста Жака Марітена, то читач або просто про це нічого не знатиме, або ж прочитає «якийсь атеїстичний фейлетон» (до речі, це була одна із причин, чому класичний філолог Аверинцев брався за подібні теми – згадаймо хоча б його статті, присвячені Е. Жільсону, К. Ясперсу, К.-Г. Юнгу і т.д.).

⁵ Див.: Аверинцев С.С. Два рождження європейського раціоналізму // Вопросы философии, 1989, №3, с.3 – 13.

⁶ Аверинцев С.С. Попытки объясниться. М., 1988, с.25.

⁷ Аверинцев С.С. Попытки объясниться. М., 1988, с.3.

⁸ Літературная газета, 27.10.1993, с.6.

⁹ Новый мир, №1, 2000, с.139.

¹⁰ Див. статтю Аверинцева "Моя ностальгія" // Новый мир, 1996, №1.

¹¹ Літературная газета, 17.05.1995, с.6.

¹² Цит. за: Бондаренко В. Средиземноморский почвенник Аверинцев // Завтра, 1999, №9(27).

¹³ Новый мир, №11, 1993, с.246.

¹⁴ Новый мир, №1, 2000, с.140.

¹⁵ Не можна не погодитися з о.Петром Зусвим, який говорить про властиву для Аверинцева "суворість в усьому, що стосується слова та істини" (див.: Дзеркало тижня, 28.02.2004, с.16), причому останні два поняття цілком виправдано постають у нерозривній єдності (згадаймо у цьому зв'язку незабутню енциклопедичну статтю майстра "Логос") (див.: Аверинцев С.С. София-Логос. Словарь, Киев, 2001, с.116 – 117).

¹⁶ Аверинцев С.С. Попытки объясниться. М., 1988, с.41.

¹⁷ Там само, с.6.

¹⁸ Аверинцев С.С. София-Логос. Словарь, Киев, 2001, с.427.

¹⁹ У російськомовному варіанті ця назва була ледь підкоригована (див.: Аверинцев С.С. О духе времени и чувстве юмора // Новый мир, №1, 2000).

²⁰ Див. дуже подібне висловлювання у публікації: Аверинцев С.С. Деякі проблеми успадкування культурного та віровчительного передання в сучасних умовах // Дух і літера, №11 – 12, 2003, с.53

²¹ На такі парафрази мене наштовхнув все той же Аверинцев: зокрема, див.: Кур'єр ЮНЕСКО, №9, 1990, с.4.

²² Принагідно відзначу, що особисто для мене вельми схожим явищем на українському ґрунті залишається Андрій Содомора.

²³ Литературная газета, 27.10.1993, с.6.

²⁴ Див.: Аверинцев С.С. Георг Тракль: "Poete maudit" на австрийский манер // Вопросы литературы, 1999, №5.

²⁵ Литературная газета, 17.05.1995, с.6.

²⁶ Дуже точний, як на мене, вигляд має та характеристика, яку зробив о.Петро Зусь, відзначаючи "майже дитячу простоту" Аверинцева (див.: Дзеркало тижня, 28.02.2004, с.16). Втім, мені важливо доповнити цю влучну характеристику міркуванням про *дитячу допитливість*.

²⁷ Звичайно, це не якість відкриття: про те, що його мати мала українські корені і співала йому на ніч українських пісень, Сергій Сергійович вже згадував 1 вересня 1998 року – як в інавгураційній лекції в Києво-Могилянській академії, так і в бесіді в редакції видавництва і журналу "Дух і літера" (див.: Аверинцев С.С. София-Логос. Словарь, Киев, 2001, с.6 і с.423).

²⁸ Див.: Аверинцев С.С. София-Логос. Словарь, Киев, 2001, с.6.

²⁹ Там само.

³⁰ Див.: Аверинцев С. Премудрість Божа спорудила "Дім"... // Дух і літера, №5 – 6, 1999, с.302; а також див.: Аверинцев С. Два странника // Родина, №1, 1989, с.66.

³¹ Див.: Русская философия. Очерки истории. Введенский А.И. Лосев А.Ф. Радлов Э.Л. Шпет Г.Г. Свердловск, 1991. с.74.

³² Див.: Русская философия. Очерки истории. Введенский А.И. Лосев А.Ф. Радлов Э.Л. Шпет Г.Г. Свердловск, 1991. с.293.

³³ Див.: Аверинцев С.С. София-Логос. Словарь, Киев, 2001, с.11.

³⁴ Див.: Аверинцев С.С. Глубокие корни общности // Лики культуры. Альманах. Т.1. М., 1995, с.437.

³⁵ Див.: Литературная газета, 17.05.1995, с.6, а також див.: Аверинцев С.С. София-Логос. Словарь, Киев, 2001, с.423.

³⁶ Аверинцеву насправді дуже боліла Росія, і зокрема, її сьогодення: "Скільки у нас накоїли як проти принципів моральних, наприклад, проти простої правдивості, так і проти цілком прагматичних інтересів Росії", – журився він, коментуючи криваві події навколо Чечні (Див.: Литературная газета, 17.05.1995, с.6.).

³⁷ Литературная газета, 25.09.1991, с.15.

³⁸ Там само.

³⁹ Втім, важко не погодитися із висловлюванням Марка Гольберга, згідно з яким Аверинцев "жив у Культурі та Культурою" (див.: Львівська газета, 2.03.2004, с.4).